УДК 159.9:316.6:004
DOI https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2026.3.19

Гоцуляк Н. Є.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0003-2170-0666

Онуфрієва Л. А.
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID: 0000-0003-2442-4601

ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ КОГНІТИВНИХ І СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ОСОБИСТОСТІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

DIGITAL ENVIRONMENT AND THE TRANSFORMATION OF COGNITIVE AND SOCIAL PROCESSES OF PERSONALITY: AN AXIOLOGICAL ASPECT

У статті здійснено теоретичний аналіз цифрового середовища як багатовимірного простору взаємодії людини, техніки та інформації, а також розглянуто його вплив на трансформацію когнітивних і соціальних процесів особистості. Проаналізовано підходи сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників до визначення понять інтернет-середовища, кіберсередовища, медіасередовища та цифрового середовища. Визначено, що цифрове середовище виступає не лише технічним простором комунікації, а й чинником формування нових моделей поведінки, мотивації, соціальної взаємодії та самопрезентації особистості.

Особливу увагу приділено механізмам входження особистості у цифровий простір, зокрема мотиваційним, інструментальним та міфологічним складовим. Розкрито роль цифрової грамотності, соціальної навігації, гіпертексту та медіакультури у процесах адаптації користувача до сучасного інформаційного суспільства. Обґрунтовано, що цифрове середовище сприяє трансформації когнітивних процесів, зміні способів сприйняття та обробки інформації, розвитку кліпового мислення й формуванню нових особистісних установок.

У статті також акцентовано увагу на взаємозв'язку техногенного простору та розвитку психіки людини, що проявляється у взаємному впливі технологічного прогресу та когнітивних можливостей особистості. Висловлено припущення щодо формування нового типу особистості – «цифрового покоління», для якого характерні високий рівень когнітивної транзитивності та інтеграція цифрових практик у повсякденне життя. Зроблено висновок про необхідність подальшого вивчення психологічних і соціокультурних наслідків цифровізації сучасного суспільства.

Ключові слова: цифрове середовище, інтернет-середовище, медіасередовище, аксіопсихологія, ціннісно-смислова сфера особистості, когнітивні процеси, соціальна взаємодія, психологія праці, діяльність, опанувальна поведінка, цифрова трансформація.

The article presents a theoretical analysis of the digital environment as a multidimensional space of interaction between humans, technology, and information, and examines its influence on the transformation of cognitive and social processes of personality. Approaches of contemporary domestic and foreign researchers to defining the concepts of the Internet environment, cyberspace, media environment, and digital environment are analyzed. It is determined that the digital environment functions not only as a technical space for communication, but also as a factor in the formation of new models of behavior, motivation, social interaction, and self-presentation of personality.

Special attention is paid to the mechanisms of an individual's integration into the digital space, particularly the motivational, instrumental, and mythological components. The role of digital literacy, social navigation, hypertext, and media culture in the processes of user adaptation to the modern information society is revealed. It is substantiated that the digital environment contributes to the transformation of cognitive processes, changes in the ways information is perceived and processed, the development of clip thinking, and the formation of new personal attitudes.

The article also emphasizes the interrelation between the technogenic space and the development of the human psyche, which is manifested in the mutual influence of technological progress and the cognitive capabilities of personality. An assumption is made regarding the formation of a new type of personality – the «digital generation», characterized by a high level of cognitive transitivity and the integration of digital practices into everyday life. The conclusion is drawn that further study of the psychological and sociocultural consequences of the digitalization of modern society is necessary.

Key words: digital environment, Internet environment, media environment, axiopsychology, value-semantic sphere of personality, cognitive processes, social interaction, work psychology, activity, coping behavior, digital transformation.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Постановка проблеми. Інтернет-середовище, згідно з визначенням Депутат В. В. [5], є цілісною освітою, яка не має фізичних кордонів, і формується взаємодіючими інтернет-комунікантами, соціальними групами та об'єднаннями. Це цілісне утворення є опосередкованим соціальними зв'язками з урахуванням технічних засобів (комп'ютерних технологій). Зазвичай, користувачі інтернет-середовища об'єднані інтернет-сленгом, певною мотивацією діяльності, зокрема використання студентами інтернет-простору [7], та створюють в інтернет-середовищі віртуальні групи, здатні задовольнити потребу особистості в афіліації та саморозвитку. Зінченко О. В. зазначає, що інтернет-середовище – це сукупність соціальних мереж та процесів, які в них відбуваються [5].

За результатами дослідження Онуфрієвої Л. А., Дідик Н. М., Чеканської О. А. [7], «основними мотивами у користуванні Інтернет-простором майбутніх психологів та соціальних працівників є: пізнавальний (освітній), розважальний та комунікативний. Високий рівень претензій і самооцінки студентів свідчать про те, що користування Інтернетом здійснюється з метою покращення своїх навчально-освітніх результатів, виконання студентських завдань та як спосіб пасивного відпочинку. Ціннісні орієнтації в більшості студентів індивідуалізовані, спрямовані на саморозвиток, кар'єру, розваги. Сильно виражена Інтернет-залежність відсутня» [7, с. 261].

Тут доречно відзначити паралель між інструментальною грамотністю в інтернет-середовищі та цифровому середовищі. Якщо в інтернет-середовищі інструментальна грамотність пов'язана з рівнем володіння технічними агентами інтернет-середовища, то в цифровому середовищі технічна грамотність визначається загальною здатністю оперувати технічними засобами та переносити отримані навички використання з одного виду техніки на інший [10]. У такому разі важливим стає питання про когнітивні та мотиваційні фактори оволодіння техногенним простором та можливості їх транзитивності. У свою чергу, мотиваційна складова входження особистості в інтернет-середовище поєднує групи мотивів (творчі та споживчі), які недоступні для реального простору. Такі висновки дозволяють говорити про новоутворення у структурі мотивації особистості та вказувати на динамічність особистісних показників. Водночас, зазначимо, що автором визначено мотиви знаходження та діяльності особистості в соціальних мережах інтернет-середовища, але не вивчено специфіку мотивації до діяльності у техногенному просторі. Подібні дослідження можуть дозволити детальніше розглянути специфіку когнітивних процесів інтернет-користувачів [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з дослідженнями Мгалоблішвілі А., розвиток інтернет-середовища сприяв запровадженню нових термінів – інтерактивність, мультимедійність, гіпертекст та інші. Гіпертекст, своєю чергою, є оцифрований реальний матеріал, що у результаті існує лише у електронній формі [6]. Варто зазначити, що в рамках вивчення цифрового середовища гіпертекст набуває дещо іншого значення (Сургунд Н. & Козак А.) [8]. У цьому випадку гіпертекст – це текст, сформований та зрозумілий лише в рамках цифрового середовища та цифрової діяльності. Йдеться про спеціалізовані терміни, технічні значення, культурно обумовлені меми і знакове вираження емоцій.

Найбільш детально процеси, що відбуваються в інтернет-середовищі, описує Мгалоблішвілі А., авторка концепції входження особистості в інтернет-середовище [6]. У своїх дослідженнях вчена наводить критерії диференціації реальної та віртуальної адаптації особистості. Одним із важливих критеріїв стає активність особистості як суб'єктивний фактор її адаптації та розвитку. Користувач в інтернет-середовищі здатний проявляти активність по відношенню до дії з урахуванням механізму самовираження. Зазначимо, що механізм самовираження доступний і для об'єктивної реальності, проте в інтернет-середовищі він стає більш актуальним та провідним. Його актуальність пояснюється інструментальними можливостями інтернет-середовища, які активно сприяють самовираженню та самопрезентації особистості. Крім того, механізм самовираження лежить в основі самоконструювання особистості свого віртуального образу та простору її оточуючого. Віртуальний образ особистості, на думку авторки, пов'язаний із складовими входження особистості в інтернет-середовище.

У дослідженнях зарубіжних науковців до таких складових відносить мотиваційну, міфологічну та інструментальну [9; 13]. Варто зазначити, що інструментальна складова є вказівником на рівень інструментальної компетентності особистості – рівень володіння технічними агентами інтернет-середовища, можливість використання різноманітності форумів та соціальних мереж, а також можливості пошукової активності. Підвищення інструментальних навичок особистості відбувається одночасно із зміною міфологічної та мотиваційної складових.

У свою чергу, міфи про інтернет-середовище дозволяють оцінити в ретроспективі соціальні установки особистості, які сформували її ставлення. Однак ми припускаємо, що установки по відношенню до інтернет-середовища є похідним відношенням до цифрового середовища в цілому.

Це пояснюється доступністю гаджетів, моделюванням майбутнього з урахуванням технічного оснащення життя, зв'язку життєвого успіху та поведінки особистості в цифровому середовищі та інших соціальних установок у структурі уявлень особистості [2]. Саме ці установки спричиняють специфіку інтернет-активності та ступінь необхідності у використанні інтернет-середовища.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізові впливу цифрового середовища на трансформацію когнітивних і соціальних процесів особистості крізь призму аксіологічного підходу, зокрема у виявленні змін у системі цінностей, психології праці і діяльності особистості, способах сприйняття, мислення, комунікації та соціальної взаємодії в умовах цифровізації сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що поняття кіберсередовища та входження до нього найбільш детально описано у соціологічних дослідженнях вчених Брандімарте Л., Аквісті А., Левенштейн Г. [3]. Насамперед авторами зазначено, що входження в кіберсереду передбачає освоєння особистістю технології міжособистісної комунікації в соціальних мережах, чатах, блогах, а також засвоєння навичок соціальної навігації, норм і правил поведінки у віртуальних спільнотах. Такий підхід уможливлює детально розглянути комунікативні віртуальні процеси, але значно обмежує уявлення про особистість в інтернет-середовищі та цифровому середовищі в цілому. Не включені в дослідження вченого, але потребують детального вивчення когнітивних особливостей та технічних навичок безпосередньо самих користувачів, що дозволить сформувати більш детальну картину особистості в просторі двійкового коду.

Своєю чергою, Левенштейн Г. зазначає, що процес входження до кіберсередовища починається з моменту отримання особистості інформації про існування цього середовища [3]. Процеси входження до кіберсередовища можна поєднати у два етапи – архетипічний та інструментально-когнітивний. На архетиповому етапі, як правило, уявлення про кіберпростір користувача формується з урахуванням культурних артефактів. До таких артефактів дослідник належить: знайомство з контентом соціальних мереж та віртуальних майданчиків; віртуальні книги та ігри; оповідання та коментарі інших користувачів.

Процеси, що відбуваються на цьому етапі, можна порівняти з інтерналізацією, яка відбувається на підставі дослідження особистістю користувача соціальних міфів, які пов'язані із функціонуванням кіберсередовища, а ролі агентів «входження» цьому етапі виступають значні оточуючі люди. Відомо, що такі міфи дозволяють компенсувати користувачеві брак знань про кіберсередовищі та впливають на подальше підвищення мотивації до знаходження у кіберсередовищі [4].

Аквісті А. зазначає, що після завершення архетипічного етапу входження до кіберсередовища слідує інструментально-когнітивний [1]. Інструментальний компонент цього етапу пов'язаний з технічною грамотністю особистості, а також навичками соціальної навігації в кіберсередовищі та вмінням взаємодіяти в ньому з урахуванням норм та правил. У свою чергу, когнітивна частина досліджуваного етапу полягає у можливості перенесення нетипових моделей поведінки для особистості, відображених у кіберсередовищі, на звичайну поведінку користувача. У разі відбувається розширення його соціального досвіду. У рамках цього перенесення відбувається когнітивне переосмислення, адаптація та застосування отриманих у кіберсередовищі знань. Крім того, автор наголошує на важливості впливу попереднього реального комунікативного досвіду користувача на перебіг його знаходження в кіберсередовищі.

Концепція Аквісті А. є значущою у вивченні поведінки особистості в цифровому середовищі, розширюючи уявлення про комунікативні процеси в кіберсередовищі, проте ставить перед дослідниками низку експериментально-методологічних проблем: насамперед, недослідженими залишаються установки особистості стосовно використання цифрового середовища в цілому та вплив цих установок на подальше; по-друге, не вивчені особисті смисли користувача в кіберсередовищі, які можуть визначати поведінку особи в кіберсередовищі; по-третє, не вивчено можливу трансформацію індивідуально-психологічних процесів у кіберсередовищі, що значно звужує уявлення про оцифровану особистість. Припускаємо, що вивчення особистісних новоутворень та трансформація індивідуально-психологічних процесів дозволить створити картину сучасного користувача цифрового середовища, спрогнозувати можливі ризики та розробити систему психологічного супроводу для їх запобігання [1].

Наступним середовищем, що утворилося в сучасному світі, є медіасередовище. В рамках вивчення медіасередовища відомі такі дослідники як Бойд Р. Л., Паска П., Леннінг К. [2]. Вченими досліджено особливості медіа, які полягають в аналізові комунікативної складової культури медіа, особистості інформаційного простору, реорганізації життєдіяльності людини з урахуванням розвитку медіа.

Варто уточнити, що Козак А. характеризує медіасередовище як систему функціонуючих медіа, різноманіття та поліфункціональність інформаційних каналів, наявність та форми неформальної комунікації, інсайдерські думки та ідеї, які представлені у просторі ЗМІ [8]. Крім того, медіасередовище включає конкуруючу та суперечливу інформацію. Таке визначення медіасередовища розкриває її особливості, але не дає можливості вивчити можливий вплив на особистість. Крім того, дослідження Козак А. відносяться до всіх форм ЗМІ, у тому числі й у реальному просторі, що ускладнює процес дослідження впливу віртуальних ЗМІ на особистість сучасної людини [8].

Депутат В. В. зазначає, що медіасередовище може розглядатися, як і інтернет-середовище, без тимчасових і просторових кордонів і включати відсоток головної та другорядної інформації, яку сучасна людина не завжди здатна переробити [5]. Таке дослідження підтверджує тезу про кліповість мислення в сучасному світі, але виключає можливість появи новоутворень у структурі особистості при взаємодії з медіасередовищем. Такі новоутворення припущені низкою дослідників (Брейді В. Дж., Гантман А. П., Ван Бавел Дж.) [4].

З іншого боку, відповідно до Зінченко О. В., медіасередовище репрезентується в структурі психіки людини у зв'язку з його діяльністю [5]. Так, сприйняття медіа проходить крізь призму звичної діяльності особистості системи уявлень та установок. Визнаючи значимість зазначених досліджень, акцентуємо на недостатності емпіричного підтвердження зазначених фактів. Більше того, припустимо можливість взаємозв'язку когнітивних установок і стилів із можливістю переробки різнопланової інформації. У разі сприйняття інформації то, можливо пов'язані

з працею і діяльністю особистості, але з опосередковуватися їй.

Наступним важливим параметром, що досліджується, є особливості цифрового середовища. Перш за все, для об'єктивного аналізу необхідно розпочати з визначення термінів цифрове середовище та техногенний простір.

Насамперед, межі теорії виходять доцифрові можливості організації простору – електромагнітні хвилі, електрика, магнетизм, магнітне полі та інші. Зазначені компоненти є основою для техногенного простору, проте не передбачають постійну залученість особистості їх стимуляцію. З іншого боку, поза поглядів реляционізма залишається необов'язковість участі людини у діяльності техногенного простору. Припустимо, що людський фактор є каталізатором цього простору, однак останній може функціонувати без інтервенції. Отже, постнекласична субстанціальна теорія більшою мірою описує специфіку техногенного простору та приймається нами як провідна методологічна основа.

Крім специфіки простору, необхідно проаналізувати специфіку розуміння середовища у науці. Якщо у фізиці поняття простору є предметом безлічі дискусій, то у рамках досліджуваного компонента нерідко застосовується фраза «середовище, простір заповнює». Отже, середовище чи континуум є здатність заповнити обсяг (простір), не залишаючи у своїй порожнеч [8]. У середовищі, як відомо, відбуваються різні фізичні процеси та знаходяться фізичні об'єкти. Можемо припустити, що цифрове середовище, наповнюючи техногенний простір, може включати як взаємодію цифрових технічних об'єктів, так і взаємодію користувачів. Уточнимо, що на відміну від віртуального середовища, такі взаємодії відбуватимуться поза форматом тут і зараз та передбачатимуть продовження цифрової комунікації навіть без активної взаємодії комунікантів. Крім того, специфіка процесів, що відбуваються в цифровому середовищі поза форматом, тут і зараз дозволяє залишити і відстежити цифровий слід.

Продовжуючи аналіз філософських концепцій цифрового середовища, відзначимо напрямок дослідження, що сформувався, – цифрову філософію, покликану аналізувати вплив цифрових технологій на сучасну особистість і постмодерністське суспільство [9]. Цікаво, що такі висновки активно підтверджуються когнітивними психологами впродовж тривалого часу. Дослідження психіки у когнітивному підході уможливили встановити циклічну закономірність: спроби перенести модель психіки людини на машини з метою розвитку штучного інтелекту призводили до розвитку функціоналу машин та подальшого розвитку людської психіки. Через що когнітивні моделі особистості оновлювалися і тягли у себе чергові розширення функціоналу техніки [12]. У зв'язку з цим можемо резюмувати, що взаємодія особистості з цифровим середовищем зумовлює зміни моделі психіки людини і ставить актуальну проблему уточнення поняття особистості в цифровому середовищі. Зазначимо, що у межах праць Сургунд Н., Козак А. висвітлена специфіка ставлення до цифрового середовища та частота його використання визначається культурними факторами та віком людини, яка звертається до технічних благ [8]. Визнаючи значимість зазначеного дослідження, відзначимо низку суперечливих фактів:

1. Насамперед, проведені нами в ході аналізу актуальності теми експерименти, дозволили з'ясувати, що віковий фактор у багатьох випадках не впливає на цифровий інтерес та цифрову компетентність особистості. Припускаємо, що в основі частоти звернення до цифрового середовища, більшою мірою лежить мотивація людини та її установки по відношенню до цифрового середовища. Крім того, в аналізі поведінки особистості в цифровому середовищі, саме цифрове середовище обмежене гаджетами, здатними підключатися до Інтернету. Однак досліджуване середовище є насиченішим та включає більше видів техніки і варіантів взаємодії з цією технікою.

2. По-друге, у працях Сургунд Н., Козак А. запропоновано дихотомію взаємодії з цифровим простором – аборигени та мігранти. Однак на сьогоднішній день, на нашу думку, можливий третій тип особистості у цифровому середовищі, який умовно можна назвати *digital generation* – цифрове покоління. Припустимо, що цифрове покоління характеризується показниками когнітивної транзитивності, як і цифрові аборигени. У такому разі, припустимо аксіому, що подібна транзитивність сприяла не тільки зміні особистісних особливостей, а й цифрового середовища загалом.

Висновки. У рамках філософських концепцій цифрове середовище є континуумом, де відбувається взаємодія на рівнях: «техніка-техніка», «техніка-людина» та «людина-людина». Ця взаємодія включає взаємний вплив особистості та цифрового середовища, можливі трансформації особливостей особистості і, зрештою, може призводити до формування нової, відмінної від реальної, цифрової оболонки. Цифрове середовище передбачає обов'язковий взаємозв'язок суб'єктів і об'єктів, що входять до нього, заповнюючи і «оживляючи» техногенний простір. Насамперед, у межах таких досліджень враховується, переважно, вплив техногенного простору в розвитку культурних об'єктів, що зменшує участь особистості формуванні цифрової середовища. По-друге, акцент робиться на віртуальному середовищі та можливостях використання культурних об'єктів у рамках віртуальної, доповненої та змішаної реальності, що звужує можливість використання та перетворення цих об'єктів. По-третє, не вивчені, але потребують вивчення зміни, що відбуваються в суспільстві під впливом оцифрування культурних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аквісті А., Брандімарте Л., Левенштейн Г. (2015). Конфіденційність та поведінка людини в епоху інформації. *Science*. 2015. С. 509–514. DOI: https://doi.org/10.1126/science.aaa1465

2. Бойд Р.Л., Паска П., Леннінг К. (2020). Панорама особистості: концептуалізація особистості через великі поведінкові дані. *Європейський журнал особистості*. Сучасне онлайн-видання. DOI: https://doi.org/10.1002/per.2254

3. Брандімарте Л., Аквісті А., Левенштейн Г. (2013). Неправильно враховані конфіденційності: конфіденційність та парадокс контролю. *Соціально-психологічні та особистісні науки*. С. 340–347. DOI: https://doi.org/10.1177/1948550612455931

4. Брейді В.Дж., Гантман А.П., Ван Бавел Дж.Дж. Захоплення уваги допомагає пояснити, чому моральний та емоційний контент стає вірусним. *Журнал експериментальної психології: загальні питання*. 2019. С. 746–756. DOI: https://doi.org/10.1037/xge0000673

5. Зінченко О.В., Депутат В.В. Аналіз сучасних напрямів соціально-психологічних досліджень інтернету. *Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії наук України.* Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія. 2025. № 1. С. 46–49. DOI: https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.1.7

6. Мгалоблішвілі А. Психологія використання соціальних інтернет-мереж сучасними українськими користувачами психологія використання соціальних інтернет мереж сучасними українськими користувачами. *Вчені записки Університету «КРОК»*. № 2(70), 2023. С. 201–208. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-201-208

7. Онуфрієва Л.А., Дідик Н.М., Чеканська О.М. Психологічні особливості використання студентами інтернет-простору. *Інформаційні технології і засоби навчання*. Том 74 №6 (2019). С. 250–265. DOI https://doi.org/10.33407/itlt.v74i6.2568

8. Сургунд Н., Козак А. Вплив сучасного інформаційного середовища та інтернету на формування власного «я» підлітків. *Psychology Travelogs*, (4), С. 15–25. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-2

9. Clowes R.W (2013). Когнітивна інтеграція електронної пам'яті. *Огляд філософії та психології*. С. 107–133. DOI: https://doi.org/10.1007/s13164-013-0130-y

10. Collange J., Guegan J. Using virtual reality to induce gratitude through virtual social interaction. Comput. Hum. Behav. 2020. вип. 113. С. 1-11. DOI: https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106473

11. Deighan, M., Ayobi A., O'Kane A. Social Virtual Reality as a Mental Health Tool: How People Use VR. Chat to Support Social Connectedness and Wellbeing. *Conference on Human Factors in Computing Systems*. 2023. вип. 100. С. 1–13. URL: https://doi.org/10.1145/3544548.3581103

12. Desdentado, L., Miragall, M., Llorens, R., Escrivá-Martínez, T., Mai-Lippold, S., Pollatos O., Baños R. Interoception and emotion regulation following a sad mood induction. *Current Psychology.* 2024. вип. 43. С. 35169–35184. URL: https://doi.org/10.1007/s12144-024-06950-1.

13. Flynn, A., Brennan, A., Barry, M., Redfern S., Casey D. Social connectedness and the role of virtual reality: experiences and perceptions of people living with dementia and their caregivers. *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*. 2024. вип. 19. С. 2615–2629. URL: https://doi.org/10.1080/17483107.2024.2310262

Дата першого надходження статті до видання: 04.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.11.2026